

Смоляна Т.А.

Прецедентність німецькомовної максими як ептоніму у пареміологічному та фразеологічному фондах

Смоляна Тетяна Альбертівна, аспірант

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню німецької максими як ептоніму, крилатому висловленню, котре є експлікатором національно-ціннісних та універсально-ціннісних пріоритетів людини. Розглянуто максиму як прецедентний феномен та встановлено її функціональні характеристики.

Ключові слова: ептонім, крилаті вислови, максима, пареміологія, прецедентне висловлення, прецедентний феномен, фразеологія

Крилаті вислови, сентенції, максими, афоризми та інші відтворювані одиниці, авторство або походження яких певною мірою може бути встановлено або припущено, і які здатні до подальших дериваційних процесів ("ептоніми" за визначенням Л.П. Дядечко) [3], викликають інтерес дослідників, оскільки їх місце у фразеологічному фонді є достатньо дискусійним.

Об'єктом нашого дослідження слугують німецькомовні максими Й. Гете, Г. Ліхтенберга, максими з Нового Заповіту та також максими народного походження - узагальнені, глибокі, лаконічні думки певних авторів (народу), які встановлюють правило поведінки, основний логічний або етичний принцип, котрим людина керується у своїх вчинках.

Предметом дослідження є прецедентні характеристики цих одиниць, визначення максими як ептоніму, належність цих одиниць до пареміологічного/фразеологічного фондів. **Метою** дослідження вважаємо встановлення прецедентного потенціалу у німецькомовних максимах, з'ясування їх функцій.

Німецькомовна максима як різновид афоризму декларує національні та універсальні цінності суспільства, норму поведінки у ньому. Цим доводиться її антропоцентричний характер, що робить комплексний аналіз, встановлення релевантних для неї загальних, культурологічних та індивідуально-авторських ознак, виявлення характеристик максими у німецькій лінгвокультурі **актуальним**.

Крилатими традиційно вважають вирази, які довгий час вживаються не обов'язково рідною мовою, історичний автор або літературне походження яких можна прослідити або довести. Дослідник А.С. Мамонтов пропонує розуміти під крилатими виразами лише прислів'я та приказки, тому що вони в першу чергу є носіями народної мудрості, далекими від політичної кон'юнктури сьогодення і найповніше відбивають особливості культури, що їх породила [6, с. 88]. Такий підхід обмежує обсяг поняття одиницями анонімного походження, в той час як значна частина висловів у "формі, що запам'ятовується, несе пораду або викладення досвіду" має автора, що як факт усвідомлюється носіями мови. Саме для відмежування від нестійких цитат і об'єднання функціонально подібних, але структурно неоднорідних одиниць Л.П. Дядечко запропонувала термін "ептонім" – слово чи вираз, засіб готового вираження думки, що несе на собі "печатку авторства" і здатне до дериваційних процесів [3]. Н.А. Оніщенко, котра досліджує ептоніми у різних напрямках: розглядає структурно-семан-

тичні особливості ептонімів (з ФО-складовою), їх поліапелятивність, окреслює об'єктивовану ними концептосферу, говорить про дискурсивні та жанромовленнєві характеристики цих одиниць, ідентифікує ептоніми як гіперонім [7, с. 72], що включає до своєї сфери крилаті вислови, афоризми, сентенції, максими, тощо – стійкі вирази, об'єднані "печаткою авторства". У нашому дослідженні ми ідентифікуємо німецькомовну максиму як моралістичний афоризм та використовуємо класифікацію, яка базується відповідно до критерію автора: анонімні максими та максими авторські. Якщо автор висловлення нам невідомий, але ми розуміємо, що це належить якійсь великій та значній особистості, максима розглядається як ептонім, котрий вважається периферійною фразеологічною одиницею.

(1) *Weiser werden heißt immer mehr und mehr die Fehler kennen lernen, denen dieses Instrument, womit wir empfinden und urteilen, unterworfen sein kann.*

(2) *Verabscheut das Böse, halte fest am Guten!*

Розглянемо наступні одиниці.

(3) *Friss, Vogel, oder stirb.*

(4) *Gesagt, getan.*

(5) *Sei kein Frosch!*

(6) *Nimm dir die Zeit und nie das Leben.*

Вище згадані висловлення моралістичного плану (прикладі 3, 5 – з іронічним відтінком), автором котрих можна вважати народ, його накопичену віками мудрість. Оскільки ці одиниці загальновідомі та мають високий ступінь вживаності, та вони не висходять до певного джерела чи автора, тож вважаємо їх неавторськими. Ми не погодимося з С.С. Шкварчук [11], котра у своєму дисертаційному дослідженні пише: "...пожвавлений інтерес мовознавців до фразеологізмів, що володіють яскравою національно-культурною специфікою – паремії та ептоніми"[11, с. 6]. Аналізуючи критерії приналежності паремій до фразеологізмів, можна сказати про основні риси паремій як фразеологізмів:

1. предикативність; 2. двоплановість; 3. цілісність; 4. структурна сталість; 5. відтворюваність; 6. ідеома-тичність; 7. релевантність для вивчення з позиції теорії тексту(належність до мікротексту). Але ж незважаючи на досить вагомий ряд ознак, однозначності віднесення паремій до фразеологічного фонду перешкоджає низка текстових ознак, властивих цим одиницям. Так, обов'язковою для них у формі речення є предикація як транспонування фактів мови у факти мовлення, а це не фразеологічна, а текстова категорія,

якщо розуміти текст як « результат мовленнєвотвір-ного процесу, який має завершеність, об'єктивовану у вигляді письмового документу, що має певну спрямованість і прагматичну настанову» [2, с. 18] та інші. Таким чином, неавторські висловлення, а саме, об'єкт нашого наслідження, максими, належать до пареміологічного фонду.

Згідно з твердженнями дослідників (Л.П. Дядечко, Н.А. Оніщенко) перехід крилатих висловлень, афоризмів, максимум тощо у сферу фразеології відбувається лише тоді, коли при їх продукуванні чи реценсії у номінації зникає зв'язок із першоджерелом [3, 8]. Для того щоб цитата перетворилася на епонім, вона має відповідати критеріям, визначеними для кодифікації словниками та збірками: цитата має бути загальновідомою і мати актуальність за змістом; має бути вживаною протягом хоча б короткого часу; має сходити до літературного джерела або особистості – хоча б вірогідно [1, с. 12-13] Найбільш цитованим джерелом для німецькомовної епоніміки є Біблія, авторами максимум є апостоли, котрі у Євангелії та посланнях заповідають правила та норми поведінки християн.

Вчений В.І. Гаврись [1], праці котрого стосувались крилатих висловлень німецької мови, спробував поділити епоніми на підставі втрати авторських асоціацій та набуття ними загальних ознак фразеологізму на сучасні та історичні крилаті висловлення. Він вважає історичні крилаті вислови фразеологізмами, а сучасні відносить до периферії фразеології. Доцільно застосувати цю класифікацію відносно максимум.

(7) *Vergeltet niemand Böses mit Bösem; seid bedacht auf das, was ehrbar ist vor allen Menschen!*

(8) *Denn wenn Gott die natürlichen Zweige nicht geschont hat, wird er auch dich nicht schonen.*

(9) *Keine Angst vor großen Tieren.*

(10) *Wenn ich müde bin, ruhe ich mich aus.*

(11) *Rette dich selbst!*

З прикладів зазначаємо, що 7 та 8 є історичними та апелюють до першоджерела, а саме Біблії, 9-11 – новоутворені максимуми.

Рис.1. Місце максимуми в пареміологічному та фразеологічному фондах

Оскільки до епонімів ми відносимо висловлення загальновідомі та актуальні за змістом, доцільно згадати термін, котрий був введений Ю.М. Карауловим. Вперше ним введений термін "прецедентний текст" означає тексти, (1) значущі для тієї чи іншої особистості у пізнавальному та емоціональному відношенні, (2) які мають надособистий характер (добре відомі широкому оточенню даної особистості, включаючи її попередників та сучасників) та (3) звернення до кот-

рих відновлюється неодноразово у дискурсі даної мовної особистості [4]. З часом визначення "прецедентний текст" було екстрапольоване на прецедентний феномен, котре сьогодні охоплює такі визначення як прецедентне висловлення, прецедентне ім'я, прецедентну ситуація, прецедентний текст.

Іншими словами, за прецедентним феноменом завжди стоїть якийсь уявлення про загальне та обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету [5, с. 170].

Погодимося з В.В. Красних, котра розподіляє прецедентні феномени на вербальні та ті, котрі вербалізуються. До вербальних дослідниця відносить прецедентне ім'я та прецедентний вислів, до тих, що вербалізуються: прецедентну ситуацію та прецедентний текст. Визначимо характеристики німецькомовної максимуми. Розглядаючи корпус біблейських максимум, максимум Гете та Ліхтенберга, переважку більшість становить саме прецедентне висловлення, оскільки максима є аналітичною, мотивованою, найчастіше фразовою (інколи надфразовою) одиницею [9, с. 246].

(12) *Denn die verheiratete Frau ist durchs Gesetz an den Mann gebunden, solange er lebt; wenn aber der Mann gestorben ist, so ist losgemacht von dem Gesetz des Mannes.*

(13) *Sei nicht hochmütig, sondern fürchte dich!*

(14) *Segnet, die euch verfolgen; segnet, und flucht nicht!*

(15) *Werdet nicht Sklaven von Menschen!*

Оскільки переважну більшість нашого дослідження складають саме прецедентні висловлення, дотримуємося принципу зв'язності/незв'язності із текстом – першоджерелом. Дослідники, виходячи з вище зазначеного критерію, поділяють прецедентні висловлення на 2 групи: прецедентні висловлення, які тісно пов'язані із прецедентним текстом та "автономні" прецедентні висловлення, які також можна розподілити на 2 групи: 1) прецедентні висловлення, котрі втратили або втрачають зв'язок з текстом – першоджерелом та перейшли/переходять у розряд автономних; 2) прецедентні висловлення, котрі не мали ніколи такого зв'язку (народні висловлення, де від автором ми розуміємо певну культурну спільноту).

Сприйняття та продукування прецедентних висловлень обох типів відрізняється. на відміну від прецедентних висловлень першої групи, для розуміння функціонального змісту яких необхідна апеляція комунікатив до вихідного процентного тексту, для прецедентних висловлень другої групи реальна ситуація їх вживання співвідноситься з деякою еталонною ситуацією такого типу загалом. Сам прецедентний текст як джерело походження певного "автономного" висловлення важливий лише для знання етимології виразу, а у синхронному сприйнятті він виходить на другий план [5]. Релевантними будуть також ознаки прецедентного тексту та прецедентної ситуації.

(16) *Begreift ihr nicht, dass alles, was in den Mund hineingeht, in den Bauchgeht und in den Abort ausgeworfen wird? Was aber aus dem Mund herausgeht, kommt aus dem Herzen hervor, und das verunreinigt den Menschen.* Приклад ілюструє прецедентну ситуацію, де максима є риторичним питанням, а уся прецедентна ситуація містить навіть 2 максимуми.

(17) *Rächt euch nicht selbst, Geliebte, sondern gebt Raum dem Zorn! Denn es steht geschrieben: «Mein ist die Rache; ich will vergelten, spricht der Herr».* Атрибутами такої прецедентної ситуації можуть бути прецедентне ім'я або висловлення [там само, с. 172]. У даному випадку прецедентне висловлення "Rächt euch nicht selbst, Geliebte, sondern gebt Raum dem Zorn!"

(18) *Denn wahrlich, ich sage euch, wenn ihr Glauben habt wie ein Senfkorn, so werdet ihr zu diesem Berg sagen: Hebe dich weg von hier dorthin! Und er wird sich hinwegheben. Und nichts wird euch unmöglich sein.* Наступний приклад німецькомовної максими є прецедентним текстом, котрий може бути відновленим у процесі комунікації завдяки прецедентному імені та прецедентному висловленню. У нашому прикладі це *Jesus* та "...*hundertfach empfangen und ewiges Leben erben*".

(19) *Jesus aber sprach zu ihnen: Wahrlich, ich sage euch: Ihr, die ihr mir nachgefolgt seid, auch ihr werdet in der Wiedergeburt, wenn der Sohn des Menschen auf seinem Thron der Herr Herrlichkeit sitzen wird, auf zwölf Thronen sitzen und die zwölf Stämme Israels richten. Und jeder, der Häuser oder Brüder oder Schwestern oder Vater oder Mutter oder Kinder oder Äcker um meines Namens willen verlassen hat, wird hundertfach empfangen und ewiges Leben erben.*

(20) *O Tiefe des Reichthums, sowohl der Weisheit als auch der Erkenntnis Gottes! Wie unerforschlich sind seine Gerichte und unaufspürbar seine Wege!* У прикладі 20 – прецедентне ім'я *Gott*.

Найменш частотними у складі німецькомовної максими буде прецедентне ім'я, оскільки це - індивідуальне ім'я, котре пов'язане з відомим текстом або прецедентною ситуацією. Це свого роду складний знак, при вживанні котрого у комунікації здійснюється апеляція не до денотату, а до набору диференціальних ознак цього прецедентного імені. Звичайно, якщо ми у повсякденному спілкуванні вимовляємо прізвиська Й. Гете та Г. Ліхтенберга, у адресата безпомилково виникнуть асоціації щодо великих особистостей, їх досягнень та відомих висловлень, але наявність прецедентного імені у максимах є вельми рідкісною.

Усі прецедентні феномени В.В. Красних розподіляє на *соціумно-прецедентні*, *національно-прецедентні* та *універсально-прецедентні*. Критерієм такої класифікації є "зовнішній масштаб", межі охопленні від соціуму до загальнолюдської спільноти [там само, с. 173].

До *соціумно-прецедентних* феноменів належать ті, які відомі представникам тієї чи іншої соціальної групи (вікової, соціальної, конфесійної).

(21) *Im Gebet haltet an!*

(22) *Haltet fest am Guten!*

(23) *Verabscheucht das Böse!*

(24) *Das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch.*

(25) *Der Mensch erkennt sich nur im Menschen, nur das Leben lehret jeden, was er sei.* Приклади ілюструють максими соціальної та конфесійних груп.

Національно-прецедентними називають феномени, які відомі будь-якому пересічному представникові тієї

чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти та, відповідно, належать до її когнітивної бази. А отже знання та вміння вибрати прецедентні феномени, найбільш придатні для впливу на реципієнта, а також уміння знайти лінгвостилістичні засоби їх актуалізації слугують показником належності до певної епохи чи культури, а їхнє незнання є передумовою відчуженості, неповної включеності в культуру [там само, с. 175].

Будь-яка культурна група прагне віднайти свою систему ідентифікаційних ознак, які дозволяють відрізнити "своїх" від "чужих", а володіння унікальним для певної групи корпусом прецедентних феноменів якраз і є сигналом ідентифікації індивіда саме з цією групою [там само].

(26) *Er hat seine Bibliothek verwachsen, so wie man eine Weste verwächst. Bibliotheken können überhaupt der Seele zu enge oder zu weit werden.*

(27) *Die Irrtümer des Menschen machen ihn eigentlich lebenswürdig.*

(28) *Die Natur gehört sich selbst an, Wesen dem Wesen; der Mensch gehört ihr, sie dem Menschen.*

Універсально-прецедентні феномени за В.В. Красних мають гіпотетичний характер, вони будуть відомі усім людям.

(29) *Lasst sie! Sie sind blinde Leiter der Blinden. Wenn aber ein Blinder einen Blinden leitet, so werden beide in eine Grube fallen.*

(30) *In Hoffnung freut euch!*

(31) *In Bedrängnis harret aus!*

Оскільки німецькомовна максима є прецедентним феноменом (текстом, висловленням), вона формує концепт, як і кожний текст. Прецедентні тексти є основними одиницями існуючої у свідомості носіїв мови текстової концептосфери [10, с. 52]. Тож будуть релевантними функції прецедентних текстів у дискурсі, а саме: номінативна, персуазивна, людична та парольна.

Наведемо приклади максими у цих функціях:

Номінативна функція. Максима дає змогу мовцю лаконічно передати значний об'єм інформації, заощадити мовні засоби, називає найбільш релевантні моменти дійсності, формує поняття про них.

(32) *Die Liebe sei ungeheuchelt!*

Персуазивна функція. Максима переконує комуніканта, доводить свою правдивість та дійсність, присутній фактор збігу/не збігу відношення адресанта та адресата до певної ситуації.

(33) *Ihr seid um einen Preis gekauft.*

Людична функція. Максима вносить ігровий момент у комунікацію, надаючи їй жартівливий відтінок.

(34) *Die Arbeit macht den Gesellen.*

(35) *Wenn ich irre, kann das jeder bemerken, wenn ich lüge, nicht!*

Парольна функція. Максима слугує індикатором приналежності до «своїх» або «чужих», має місце в усіх видах дискурсу.

(36) *Der Deutsche hat die Freiheit der Gesinnung, und daher merkt er nicht, wenn es ihm an Geschmacks- und Geistesfreiheit fehlt.*

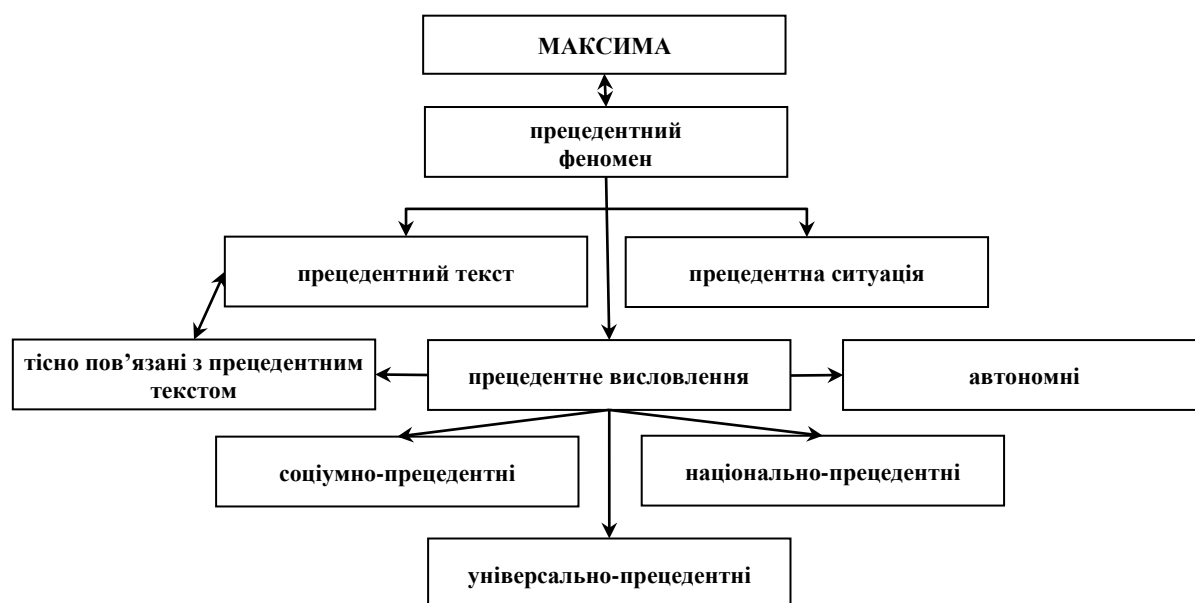

Рис.2. Прецедентні феномени, реалізовані максимією

Німецькомовна максима в залежності від свого генезису може належати як до пареміологічного, так і фразеологічного фондів. Максима, автор котрої відомий, або навіть невідомий, але знаємо, що має печат-

ку авторства, є ептонімом. **Перспективою** нашого подальшого дослідження є вивчення концептосфери максими, концептів прецедентних текстів, а також визначення дискурсивних характеристик максими.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Гаврись В.И. Крылатые выражения и их роль в обогащении фразеологического состава современного немецкого литературного языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / В.И. Гаврись. – М., 1971. – 20 с.
Gavris V.I. Krylyatyie vyrazheniya i ih rol v obogaschenii frazeologicheskogo sostava sovremennogo nemetskogo literaturnogo yazyka : avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 „Germanskije yazyki” / V.I. Gavris. – M., 1971. – 20 s.
- Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya / I.R. Galperin. – M. : Nauka, 1981. – 139 s.
- Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность / Л.П. Дядечко. – К.: Изд-во Киевского университета, 2002. – 293 с.
Dyadchko L.P. Krylyatyie slova kak ob'ekt lingvisticheskogo opisaniya: istoriya i sovremennost' / L.P. Dyadchko. – K.: Izd-vo Kievskogo universiteta, 2002. – 293 s.
- Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю.Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : докл. советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М. : Русский язык, 1986. – С. 105–126.
Karaulov Yu.N. Rol pretседentnyih tekstov v strukture i funktsionirovaniy yazykovoy lichnosti / Yu.N. Karaulov // Nauchnyie traditsii i novyie napravleniya v prepodavanii russkogo yazyka i literatury : dokl. sovet'skoy delegatsii na VI kongresse MAPRYAL. – M. : Russkiy yazyk, 1986. – S. 105-126.
- Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М.:ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375с.
Krasnyih V.V. «Svoy» sredi «chuzhikh»: mif ili realnost'? - /V.V. Krasnyih. – M.:ITD GK «Gnozis», 2003. – 375s.
- Мамонтов А.С. Номинативные единицы – афоризмы (пословицы, поговорки) в аспекте сопоставительного лингвострановедения / А.С.Мамонтов // Вестник МГУ. Сер.
- Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – №2. – С. 88–98.
Mamontov A.S. Nominativnyie edinit'syi – aforizmyi (poslovitsyi, pogovorki) v aspekte sopostavitelnogo lingvostranovedeniya / A.S. Mamontov // Vestnik MGU. Ser. 19. Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya. – 2002. – #2. – S. 88–98.
- Онiщенко Н.А. Прецедентна особистiсть як чинник формування ептонiмiчного фонду (на матерiалi афоризмiв Й.В. Гете) / Н.А.Онiщенко // Вiсн. Харк. нац. ун-ту iм. В.Н. Каразiна. – 2009. – № 848. – С. 72-78.
OnIschenko N.A. Pretседentna osobist'ist yak chinnik formuvannya eptonimichnogo fondu (na materialii aforizmiv Y.V. Gete) / N.A.Onischenko // Visn. Hark. nats. un-tu Im. V.N. Karazina. – 2009. – # 848. – S. 72-78.
- Онiщенко Н.А. Ептонiми як засiб формування комунікативної компетенції: когнітивно-дискурсивний підхід // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання iноземної мови у вузi : кол. монографiя / ред. В.Г. Пасiнок. – Х. : ХНУ iм. В.Н. Каразiна, 2013. – С. 191-218.
OnIschenko N.A. EptonImi yak zasIb formuvannya komunikativnoy kompetentsii: kognitivno-diskursivniy pidhid // Suchasni fundamentalni teorii ta innovatsiyini praktiki navchannya unozemnouy movi u vuzy : kol. monograflya / pid red. V.G. Pasinok. – H. : HNU Im. V.N. Karazina, 2013. – S. 191-218.
- Смоляна Т.А. Структурно-функціональні ознаки німецькомовної максими / Т.А. Смоляна // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий дiм "РОДОВIД", 2014. – Вип.692-693: Германська філологія. – С. 244-248.
Smolyana T.A. Strukturno-funktsionalni oznaki nImetskomovnoy maksimi / T.A. Smolyana // Naukoviy visnik ChernIvetskogo universitetu: zbirnik naukovih prats. – ChernIvt'sI : Vidavniichiy dIm "RODOVID", 2014.- Vyp.692-693. Germanska filologiya. – S. 244-248.
- Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе/ Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141с.

Slyishkin G.G. *Lingvokulturnye kntseptyi pretседentnyih tekstov v soznanii i diskurse / G.G. Slyishkin. – M.: Academia, 2000. – 141 s.*

11. Шкварчук С.С. Ептоніми Й.В. Гете: Системно-функціональний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / С. Шкварчук. – Чернівці, 2011. – 289 с.

Shkvarchuk S.S. *Eptonimi Y.V. Gete: Sistemno-funktsionalniy ta lingvokulturologichniy aspekti : dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / S. Shkvarchuk. – Chernivtsi, 2011. – 289 s.*

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ (SOURCES OF ILLUSTRATIONS)

Duden. Zitate und Aussprüche /Hrsg. Günther Drosdowski. – Bd. 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1993. – 827 S.

Smolyana T.A. Precedent of a German maxim as an eponym in paremiological and phraseological founds

Abstract. The article analyses maxim as an eponym, that is an explicator of national and universal values of people. maxim is explored as precedent phenomenon, its functional features are distinguished.

Keywords: *eponym, proverb, maxim, paremiology, precedent statement, precedent phenomenon, phraseology*

Смоляная Т.А. Прецедентность немецкоязычной максимы как эпонима в паремиологическом и фразеологическом фондах

Аннотация. Статья посвящена исследованию немецкой максимы как эпонима, крылатого выражения, которое служит экспликатором национально-ценностных и универсально-ценностных приоритетов человека. Рассмотрено максимум как прецедентный феномен и установлены ее функциональные особенности.

Ключевые слова: *эпоним, крылатые выражения, максима, паремиология, прецедентное высказывание, прецедентный феномен, фразеология*